

Három körösztýén leány. Az első magyar nyelvű dráma. Közreadja: Dömötör Adrienne. Balassi Kiadó, Budapest, 2018. 127 lap

A legújabb kori magyar nyelvtörténeti kutatásoknak egy különösen termékeny időszaka kezdődött *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, majd *A magyar nyelv történeti nyelvtana* munkálataival. Ezek során sürgetően jelentkezett az igény nyelvemlékeink korszerű kiadására. A hiányt korai kis szövegemlékeinkre vonatkoztatva Benkő fogalmazta meg (1980: 10–7), ahol kitért a hasonmás, az olvasat és az értelmezés kérdésére is. A munkálatok végzése során nyilvánvalóvá vált, hogy „[a]z 1942-ben Codices Hungarici címmel megindított sorozat máig megjelent mindössze nyolc kötetében csupán hat korai magyar nyelvű kódexünk hasonmása került a közönség elé, holott a nemzeti kincseink és kultúránk iránt egyre növekvő és mind általánosabb érdeklődés, nemkülönben a tudományos érdekek ennél szaporább ütemet követel!” – írta Benkő Loránd az 1985-ben Régi magyar kódexek címmel indított sorozat első darabjában, a *Könyvecse az szent apostoloknak méltóságáról* című kiadványnak a bevezetőjében (7). Azóta már csaknem minden, napjainkra fennmaradt kódex megjelent hasonmás kiadásban és betűhű átiratban.

Nyelvemlékeink a nyelvtörténész számára természetesen a kutatásaihoz szolgáltatnak nyelvi anyagot. Ehhez igen pontos, az eredetivel betűről betűre megegyező átírára van szükség, hogy a hangtörténet, helyesírás-történet vizsgálataihoz is megbízható forrásként használhassák. Ezek az emlékek azonban más tudományok számára is fontos adatok tárházának minősülnek. A szövegek egy része az irodalomtörténet kutatóit érdekelheti például műfaj történeti szempontból vagy akár szépirodalmi alkotásként is, de filológiai, történelemtudományi és más kutatásokhoz is nélkülözhetetlenek. Az ilyen célú felhasználók számára a nyelvtörténészi igényű szövegközlés pontossága inkább akadálynak számít. Az ő és a művelt nagyközönség érdeklődésének kielégítésére nyelvtörténészek készítenek el egyes régi szövegek nyelvileg hiteles, a korabeli valószínű kiejtést tükröző, de a mai helyesírás szabályai szerinti átírását. Ennek egyik szép példája a Dömötör Adrienne és Haader Lea válogatásában megjelent *„Halandó ezeket megmondjad!” Magyar nyelvű imádságok a XV–XVI. századból* című kötet (2012).

A három körösztýén leány esete a Sándor-kódexben található, amely a Régi magyar kódexek sorozatának 3. számaként jelent meg először hasonmás kiadásban. A kódexet bevezető tanulmány összefoglalja a szöveg jellegéről, műfajáról és latin megfelelőjéről a szakirodalomban olvasható véleményeket. Ebből az alpból lehet tekinteni a Dömötör Adrienne által közreadott kiadványra.

A könyv bevezetője röviden tájékoztat a kötet tartalmáról. Feltűnő, hogy a legtöbb nyelvemlékkiadás gyakorlatával ellentétben itt a szövegközlések megelőzik az emlék tudományos elemzését tartalmazó részt. Itt az első egység a dráma korabeli nyelvallapotának mai helyesírással visszaadott változata, amellyel a nem nyelvész szakma és az érdeklődő olvasóközönség igényeit szolgálja ki.

A következő egység a kódexkiadásokban megszokott módon közölt hasonmás és annak betűhű átírata. A három körösztýén leány története a Sándor-kódex kiadásában már megjelent hasonmás formában, ezúttal azonban színes változatban került be a könyvbe, így például elmaradhattak a fekete-fehér változatban a rubrumozás szerepére utaló megjegyzések. A betűhű átírás nem a Sándor-kódexének az átvétele, hanem új átírás készült, és ezzel lehetőség nyílt a korábbi szövegkiadás esetleges hibáinak a kijavítására, a kézirat alaposabb tanulmányozása során tett megfigyelések lap-alji jegyzetben való közlésére (pl. 33., 43. lap).

A kiadvány értékét nagyban növeli, hogy a latin nyelvű kézirat és az első latin nyelvű nyomtatvány fotóit (az előbbi a müncheni Bayerische Staatsbibliothekből, az utóbbit az Országos Széchényi Könyvtárból) sikerült megkapni. A könyv így kiegészült a versben írt latin eredetinek mai magyar nyelven, prózában visszaadott fordításával, a latin kézirat fotómásolatával és betűhű átíratával. Ezeket gazdag jegyzetanyag kíséri. Az első nyomtatott kiadás fotómásolata, a latin kézirat és

a közölt, Celtis-féle első nyomtatott kiadás közti eltéréseket jegyzékben egészíti ki. A fordítás, az átírás és a jegyzetanyag Szentgyörgyi Rudolf munkája.

A szövegközléseket követően Dömötör Adrienne több rövidebb fejezetben foglalja össze, amit a szöveggel kapcsolatban tudni lehet. Az első két fejezet (*Magyar nyelvűség és kódexirodalom, A Sándor-kódex*) elsősorban az olvasók szélesebb körét, a művelt nagyközönséget tájékoztatja.

Mivel a szaktudomány már sok mindent kiderített a drámával kapcsolatban, itt az eddigi eredmények összefoglalásán túl a vitás, nem eléggé tisztázott kérdésekre igyekszik választ adni. Tisztázandók a kutatók szerint azok az okok, amelyek a magyar drámának a Hrotsvita-drámától való eltéréseit előidézték, kiderítendő az, hogy vajon a fordító dolgozhatta-e át a szöveget, drámának tekinthető-e az átdolgozott mű, és lehetett-e szó korabeli előadásáról.

A kérdésekre adott válaszhoz a következő lépések szolgáltak: Hogyan lehetett az antik dráma középkori közvetítője a 10. századi apáca, Hrotsvita? Olvasásra vagy előadásra szánta vajon a művet? Hogyan viszonyul egymáshoz a Hrotsvita-dráma a Három körörsztyén leányhoz? Ki volt Konrad Celtis, és hogyan lett a mű közvetítője? Ezen az úton haladva kiviláglik, hogy az ókortól a korai középkoron át német földtől a 16. század elejének Magyarorszáig Mátyás korának humanista világán át vezetett az út.

A Hrotsvita-kézirat és a Celtis-féle kiadás közötti – nem lényeges – eltérések jegyzékét a könyv 89–91. oldalán lehet megtalálni. A latin nyelvű eredeti és a Sándor-kódexben található magyar szöveg tartalmilag egyezik, formailag, szerkezetileg azonban többféle újítás olvasható benne – ahogy ezt a szövegközlések olvasói is tapasztalhatják. A párbeszédesek elemzése és más eltérések számbavétele után Dömötör Adrienne azt a kérdést teszi fel, hogy vajon fordítással vagy átdolgozással állunk-e szemben, és ha átdolgozás, mi lehet a műfaja. Következtetése így szól: „Az ismeretlen átdolgozó [...] olyan drámát alkotott, amely a műnem két nagy hagyományának metszéspontjában áll: a váz, amelyet felöltöztet, az ókor szülötte, de az öltöztet, amelyet a vázra felrak, a középkori színjáték alakította ki” (120). És végül: mi lehetett az írói, másolói szándék – és mi lett a sorsa a műnek a másolást nem sokkal követő török hódítás után?

Dömötör Adrienne az általa közreadott kötet szövegeinek értő módon történő közlésével és a kötetzáró tanulmányával magas színvonalon oldotta meg mind a tudományos ismeretterjesztés, mind a szűkebb és tágabb értelemben vett szakmai igények kielégítését. Szentgyörgyi Rudolf Hrotsvita latin nyelvű szövegének betűhű átírásával, gazdag, a Celtis-féle kiadást is érintő jegyzetanyagával, és a dráma mai magyar nyelven való tolmácsolásával járult hozzá a könyv magas tudományos színvonalához.

Zelliger Erzsébet

ny. egyetemi docens
ELTE BTK